Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav české literatury a komparatistiky

Bakalářská práce

Šárka Kadavá

Metafory socialismu v kanonizované próze 50. let 20. století

The Metaphors of Socialism within the Canonic Prose Fiction of the 1950s

Praha 2018

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Petr Bílek, CSc.

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat svému vedoucímu bakalářské práce Prof. PhDr. Petru Bílkovi, Csc. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 9. května 2018

Šárka Kadavá

Abstrakt

Cílem práce je na základě Lakoffovy teorie pojmových metafor analyzovat, jakým způsobem byla performativně využívána literatura, aby nabídla zdroje ilustrující cílovou doménu, tedy koncept socialismu/komunismu a způsob jeho budování. Materiálem bude množina děl, která byla uvedena jako povinná pro získání Fučíkova odznaku; tato kampaň regulující jak zdroje toho, co je čteno, tak i způsob rozumění vybraným kanonickým textům, bude chápána jako emblematický a sugestivní nástroj tehdejší ideologizace narativu. Východiskem pro samotnou interpretaci a následnou analýzu budou brožury vytvořené pro Fučíkův odznak, díky nimž bude na materiál nahlíženo pohledem soudobého čtenáře, resp. uchazeče, a zkoumané tak budou především ty kořenové/konceptuální metafory, které takto institucionalizovaný výklad považoval za signifikantní.

Klíčová slova: socialismus, Fučíkův odznak, kořenová/konceptuální metafora, ideologizace narativu

Based on Lakoff's theory of conceptual metaphor the thesis provides an insight into how the literature was used performatively to offer resources which illustrate the target domain – concept of socialism/communism and ways of its building-up. The primary texts used as material, were presented as obligatory for gaining of Fučík's badge; this campaign regulates both, reading sources and also the way of understanding of chosen canonical prose and will be seen as an emblematic and forceful instrument of narrative ideologization at that time. The interpretation of the canonical prose and subsequent analysis will be based on brochures made for the Fučík's badge, which will offer the viewpoint of current reader or more precisely candidate of this badge and therefore, the thesis especially looks for the root/conceptual metaphors which this institutionalised interpretation considers to be significant.

Key words: socialism, Fučík's badge, root/conceptual metaphor

Obsah

1 Úvod 6
2 Výchovná funkce literatury 7
3 Moc jazyka 13
4 Stručná charakteristika vybraných děl 18
5 Analýza konkrétních konceptuálních metafor 22
5.1. Kniha jako prostředek 22
5.2. Člověk jako hmota 23
5.3. Člověk jako součást rodiny 26
5.4. Země jako živná půda 27
5.5. Život jako cesta k socialismu 29
5.6. Strana jako průvodce 32
5.7. Práce jako soutěž 32
5.8. Nepřítel jako tíha 34
6 Shrnutí 40
7 Závěr 42
8 Primární a sekundární literatura 43

1 Úvod

Literatura hrála za totalitní éry v Československu nezpochybnitelnou roli v konstituování a následném udržování ideologie, čehož si byl vědom sám režim, když se ji snažil dostat do područí své moci a využít ji k šíření nové ideologie ihned po komunistickém převratu v roce 1948. „[…] jednak se stává symbolickou schránou, do níž se tento ideologický proces zapisuje, jednak sama aktivně slouží k jeho významovému utváření a konkretizování.“ (Schmarc 2017: 472) Jedním ze způsobů, jak kanonizovat vyhovující a režim podporující četbu, byl Fučíkův odznak. Jak však může být člověk a jeho mysl ovlivňován na základě literatury? Literatura je především příběh a příběh je rovněž také základní jednotkou lidského myšlení (Turner 2005: 7). Mluvíme v příbězích, myslíme v příbězích, žijeme v příbězích. Tyto příběhy však v sobě skrývají ještě menší jednotku, na základě níž uchopujeme svět s jeho složitými jevy, a tou je konceptuální metafora. Konceptuální metafora nám umožňuje chápat jednu věc (většinou komplexní, nehmatatelný jev – např. emoce) na základě jiné, strukturovanější, pro člověka uchopitelnější (viz Lakoff–Johnson 2014). Hodnoty každé kultury se projevují právě těmito metaforami, ztvárňujícími lidské myšlení, a tyto hodnoty jsou metafory schopny nejen odrážet, ale také vytvářet. Tato práce si klade za cíl zjistit, jaké hodnoty, jevy apod. režim spatřuje jako klíčové, a to právě na materiálu kanonizované literatury a na metaforách, které tato literatura generuje.

2 Výchovná funkce literatury

Nástup komunistického režimu v roce 1948 znamenal pro literaturu (a samozřejmě i pro umění obecně) kompletní převrat co se týče jejího pojetí, konceptů, funkcí apod. S novou ideologií se totiž literatura stává především výchovným, budovacím nástrojem nového socialistického státu, minimálně po dobu svých počátků. Jak zaznívá v usnesení předsednictva Ústředního výboru ČSM k Fučíkovu odznaku: „Naše lidově demokratické zřízení věnuje velkou péči vzdělání našich pracujících a mládeže. Jedním z významných prostředků socialistické výchovy a vzdělání mládeže je kniha." (Hrych 1953: 12)

Je tedy potřeba dosavadní literární práci podrobit důkladnému zkoumání z hlediska prospěšnosti či škodlivosti pro novou společnost a nastavit novou estetickou normu pro tvorbu budoucí. Literatura by však sama o sobě nefungovala bez svých autorů a čtenářů. Autoři prošli podobnou zkouškou přijatelnosti jako samotné texty, což pro některé znamenalo nutný odchod do ústraní, resp. zákaz veřejného publikování. Někteří se naopak stali „hlásnou troubou" komunismu a budovatelství. Obdobně bylo již zesnulých autorů použito ku prospěchu podle kritérií ideologické vhodnosti. Tací byli následně dáváni za příklad budoucí tvorbě, jako nejznámější případ budiž zmíněn např. Alois Jirásek či Jiří Wolker, nutno však zmínit, že soudobá intepretace takovýchto starších textů podléhala dobové poplatnosti, ať už bezděčně či cíleně. V poslední řadě bylo také nutné pro režim vychovat novou generaci autorů-budovatelů, čemuž se částečně budeme věnovat ještě později. Pro samotný režim a koneckonců i pro tuto práci jsou však ve světle hlavního reflektoru především ti na druhé straně komunikačního kanálu, tedy čtenáři. Ti sice nepodléhali exkomunikaci jako tomu bylo u samotných tvůrců a jejich tvorby, nicméně o to větší pozornost byla věnována jejich výchově, resp. převýchově. Právě pro jejich potřebu bylo nezbytné očistit pole literatury od škodlivých elementů a zasadit do něj koncept nového umění, které v nich vzbudí to pravé národní a budovatelské cítění, jež je potřeba pro vytvoření lidového socialistického státu. Zmínili jsme již výše, jaké čistky na tomto poli probíhaly, součástí však samozřejmě nebyla jen eliminace nevhodného, nýbrž i vyzdvižení vhodného a žádoucího. Vzhledem k tomu, že se nová estetická norma teprve vytvářela, resp.

přenášela po vzoru Sovětského svazu,[1] bylo potřeba vybírat na piedestal díla již vzniklá, dávat je za vzor, z nich čerpat pro život a zároveň i pro potenciální novou literaturu. Tato výchova lidu probíhala samozřejmě na denní bázi, ale literatura se stala novou frontou války, novou zbraní propagandy. Vít Schmarc ve své knize *Země lyr a ocele* píše:

„Poezie funguje jako komplementární komunikační kanál mezi sférou ideologických aparátů státu a samotnou společností. Nikoli však pouze jako trpný přejímatel vnějších tlaků, ale jako aktivní interpretátor a hybná síla, skrze kterou se ideologická fantazie reprodukuje v těle společnosti, přičemž je zároveň recipročně znovu formulována a tím pádem transformována.“ (Schmarc 2017: 178)

Ačkoliv toto tvrzení Schmarc užívá ve spojitosti s poezií, můžeme ho aplikovat na literaturu obecně.

Pro účely výchovy bylo zřízeno několik pomocných akcí. Zmiňme např. Jiráskovu akci, která se týkala, jak je z názvu očividné, díla Aloise Jiráska, jenž byl vybrán jako velký vzorový autor z dob minulých a důkaz velkého historického potenciálu národu českého, nicméně z dnešní perspektivy tuto interpretaci Jiráskova díla hodnotíme právě jako dobově poplatnou, jak jsme již zmínili výše. Vyzdvižení jeho díla mělo dle Bauera (2003: 153–185) zároveň sloužit jako nástroj k nahrazení nežádoucí tvorby. Dále to byla soutěž Pracující do literatury, která měla za cíl zbourat mýtus spisovatele jako intelektuála, vyšší instance ve společnosti, a dostat k literatuře, k umělecké moci, obyčejné lidi, zrušit hranici mezi dělníkem a umělcem tak, aby každý mohl být tím i oním (viz Bauer 2003: 215–273). Jména, která tato soutěž vygenerovala, se však nikdy nedostala do popředí literárního světa. A záměrně na konec uvádíme Fučíkův odznak, který byl vybrán jako literární základna, zdroj textů pro tuto práci, proto mu bude v této výkladové části věnován náležitý prostor, a to jak z hlediska důležitosti pro soudobou situaci, tak samotné charakteristiky a náležitostí.

Fučíkův odznak byl vyhlášen na zasedání ÚV ČSM 1. a 2. října roku 1949 a primárně měl za cíl vychovat z mladých lidí nositele a šiřitele socialismu a vybudovat u nich lásku ke čtení. Účelem tedy bylo vytvoření specifické čtenářské kultury, která by fungovala v souladu s celým ideologickým aparátem.

[1] Probíhají diskuse, jestli se v československém prostředí této normy, jako jediné prosazované, vůbec dosáhlo (viz Bauer 2003 a 2009).

„Zasedání IX. pléna ÚV ČSM vysoko vyzvedlo úlohu literatury, jako jednoho z nejmasovějších prostředků socialistické výchovy naší mladé generace. Hlavním nástrojem ČSM v rozšiřování literatury mezi mládeži je Fučíkův odznak.“ (Hrych 1953: 12)

Ačkoliv byla akce zaměřena především na mládež, věkově nijak omezena nebyla. Závěrečných zkoušek se účastnili i lidé staršího věku, mimo jiné se považovalo téměř za povinnost, aby Fučíkův odznak získali (a následně propagovali) i učitelé ve školách (viz Bauer 2003: 205).

Soudobou optikou byla akce účelem výchovným, z dnešní perspektivy se nabízí hodnotit Fučíkův odznak jako nástroj propagandy, který měl pomoci „nastolit oficiální historii nedávné doby, událostí druhé světové války a několika následujících let“ (Bauer 2003: 8). To mělo následně vést k takové interpretaci uměleckých textů, jež by byla ku prospěchu samotnému režimu, jinými slovy se tedy (nejen) Fučíkův odznak podílel na stanovení interpretační (i tvůrčí) normy (viz Bauer 2003 a 2009). Souběžně s odznakem Fučíkovým probíhala na Slovensku obdobná akce, totiž Jilemnického odznak, který se však zpočátku od české varianty lišil tím, že byl udělován „za úspěšnou kulturně propagační práci, […] zejména na úseku tisku“ (Uhlík 1951: 6).

Jako jakási odborná pomoc a podpora sloužily tzv. čtenářské kroužky, které byly zřízeny za účelem přípravy uchazeče k získání odznaku. Probíraly se jednotlivé knihy povinné pro jeho získání (více viz níže), besedy byly doplňovány i různými, k tématu přiléhajícími výstavami či návštěvami kina pro zhlédnutí filmových adaptací. Pro potřeby seminářů a porozumění samotnému účelu této akce byly postupně vytvářeny metodické příručky, které měly interpretaci usměrňovat a které budou pro získání pohledu onoho soudobého čtenáře a pro zaměření se na klíčová témata později použity i při této práci. *Mladá fronta* pro tyto účely vydávala ediční řadu s názvem *Na pomoc čtenářským kroužkům ČSM*. Přístup ke knihám byl zjednodušen i po finanční stránce, tedy levným vydáním, např. *Reportáž psaná na oprátce* za 12 Kčs, *Anna proletářka* za 17 Kčs, *Jak se kalila ocel* za 30 Kčs apod. (Levné vydání knih Fučíkova odznaku 1950: 8).

Pro Fučíkův odznak a zejména pak pro tyto čtenářské kroužky jsou charakteristické zejména dvě věci, a to proměna čtecího procesu a právě již zmíněná řízená interpretace, resp. nastolení interpretační normy. Díky prvému se ze soukromého čtení

pro vlastní obohacení ducha stávala veřejná činnost, jejímž účelem není tolik obohacení duševní jako společensko-budovatelské, tj. veřejně prospěšné. Neobohacuje tedy člověka jako individualitu, nýbrž člověka jako součást velkého společenství, budujícího socialistický stát. Čtení koneckonců ani není považováno za zábavu, nýbrž za součást sebevzdělání každého jedince (viz Uhlík 1951: 24). Řízenou intepretaci můžeme pozorovat dvojí. Jedna vyplývá především z celého konceptu seminářů a příruček, které nám dávají návod ke čtení oněch konkrétních knih, co v nich máme spatřovat za poselství, které postavy charakterizovat jako dobré, abychom dokázali odvodit „správný závěr“, Michal Bauer tento jev pojmenovává jako „oficiální interpretační rámec“ (Bauer 2003: 8). Druhá je spíše než interpretací knihy interpretací světa, řízená jednak pro stanovený seznam děl, která jsou pro získání odznaku povinná a která byla pečlivě vybírána, jednak pro četná tvrzení typu „v knihách nalezneme mnohá poučení do své denní práce“ a následné požadavky týkající se nalezení těchto poučení. V tom nakonec hraje roli i samotné pojmenování celé akce, a tedy dávání za vzor Julia Fučíka, a to nejen za jeho lásku ke knihám a vzdělání obecně, viz: *„Z poznámkových sešitů Julia Fučíka je vidět, jak četl, jak si z přečtených knih vypisoval celé pasáže, jak si dělal o nich poznámky. Za čtyři roky, od 16 do 19 let, přečetl a prostudoval 220 děl…“* (Fučíková 1953: 5), ale také za jeho činy přispívající k budování vysněného státu. Ostatně toto pojetí literatury jako návodu pro život, hrdiny jako vzoru pro vlastní jednání a především pak právě důkladně a promyšleně stanovený seznam je i důvodem výběru literatury povinné pro získání Fučíkova odznaku jako zdroje textů ke zkoumání kořenových či konceptuálních metafor v socialistické próze. Takovou metaforu lze definovat jako kognitivně lingvistický model, na jehož základě si jedinec utváří vnímání světa a interpretuje realitu (viz Sarbin 1986 či Johnson–Lakoff 2014), fungování takovéhoto modelu vysvětlíme podrobněji v následujících kapitole.

Co se týče reálného dopadu Fučíkova odznaku na výchovu nových budovatelů, můžeme vycházet např. z několika zmínek o počtu uchazečů či nositelů, a ačkoliv nám početní údaje samy o sobě příliš relevantní informace o dosahu neposkytnou, uveďme, že např. v roce 1953 se Fučíkovým odznakem pyšnilo 80 000 lidí a další tisíce se ke zkouškám chystaly (Hrych 1953: 12). Nalezneme však také kritická slovní hodnocení o nedostačujícím stavu Fučíkova odznaku, povrchnosti uchazečských vědomostí či přílišném snížení požadavků. Miroslav Ivanov v *Mladé frontě* roku 1956 např. píše:

„Předně se domnívám, že dnešní stav Fučíkova odznaku je v mnohém nedostačující. Jen slepý by mohl tvrdit, že tak, jak se dnes Fučíkův odznak většinou provádí, je skutečně platným pomocníkem při výchově mládeže. Fučíkův odznak se často stal – či stává – formální záležitostí: mladí lidé ho v mnoha případech skládají nikoliv proto, že mají rádi literaturu, že žijí postavami těchto knih, že si zamilovali jejich hrdiny, že jejich duše je přeplněna tolika dojmy z četby, že si potřebuji podiskutovat a svěřit se se svými dojmy – ale poněvadž je k tomu nutí jejich profesor či vychovatel, poněvadž působí mnoho vedlejších vlivů a důvodů, které s vlastním určením Fučíkova odznaku nemají nic společného.“ (Ivanov 1956: 5)

S tímto vědomím je také potřeba k celé naší práci přistupovat. Tedy ne podle jakých metafor česká socialistická mládež interpretovala realitu, nýbrž jaké požadavky na tuto intepretaci a vnímání vnášel mocenský aparát, tedy v jakých metaforách spatřoval onen interpretační klíč.

Pro úplnost v této práci uvedeme nyní i konkrétní požadavky pro získání odznaku, uvedené v příručce *Jak získám Fučíkův odznak*, vydané Sekretariátem ústředního výboru ČSM v roce 1950. Zájemce má prostudovat:

- Tři politické knihy
    - Gottwald k mládeži
    - Ústava 9. května
    - Lenin, Stalin, Kalinin mládeži
- Jiráskův román Proti všem
- Dva romány z těchto:
    - Fučík, Reportáž psaná na oprátce
    - Fučík, V zemi, kde zítra již znamená včera
    - Jilemnický, Vítr se vrací
    - Olbracht, Anna Proletářka
    - Majerová, Siréna
- Dvě z knih básní:
    - Neruda, Zpěvy páteční
    - Wolker, Pracujícím
    - Bezruč, Slezské písně
    - S. K. Neumann, Výbor – „A hrdý buď“

- Jeden ze sovětských románů:
    - Fadějev, Mladá garda
    - Ostrovskij, Jak se kalila ocel
    - Polevoj, Příběh opravdového člověka
- Dvě odborné knihy z povolání
- Pět filmů

Takto byly podmínky stanoveny při vzniku Fučíkova odznaku. Nutno však dodat, že se s každým rok seznam knih mírně měnil, tituly se přidávaly i odebíraly. Změnu podmínek pro získání zaznamenává např. článek z *Mladé fronty* již v roce 1952 (Nové podmínky Fučíkova odznaku 1952: 9). Mezi přidanými tituly se tam v následujících letech objevil např. Zápotocký s románem Rudá záře nad Kladnem, knihy Maxima Gorkého, Řezáčův Nástup atd. (viz Hrych 1953 a Uhlík 1951).

Pro zkoumání metafor byly vybrány všechny prozaické texty z původního seznamu. Opomíjíme Jiráskův román Proti všem z důvodů, které byly již částečně uvedeny výše, totiž že intepretace tohoto románu (více než u ostatních děl) podléhala dobové poplatnosti a tlaku závazné jednotné normy. Absence děl z aktualizovaných seznamů lze vysvětlit tím, že jsou to díla pozdního data, která vznikla již pod vlivem požadované normy. O metaforách v socialistické poezii pojednala ve své bakalářské práci s názvem *Metafora v básnické tvorbě socialistického realismu 50. let 20. století* Světlana Ondroušková.

3 Moc jazyka

Zároveň s literaturou se logicky do područí moci dostává i jazyk. Literatura je vlastně jen jednou z jeho manifestací. „Není to právě próza, která nám nejlépe dává poznat jazyk v jeho schopnosti stvořit svět?“ ptá se ve své studii *Daleko k nevinnosti: Jazyk, literatura a moc*, zabývající se mocí těchto dvou institucí, David Skalický (2014: 17). Ten jazyku přisuzuje v lidské společnosti velmi aktivní roli, vzhledem k represivním či naopak obranným tendencím v dějinách české literatury, naše téma budiž jedním z příkladů. Jazyk podle něj není jen odrazem smyslu, nýbrž činným tvůrcem našich postojů vůči světu, lidského myšlení, a proto tento svět také označuje za jazykový konstrukt. Své přesvědčení opírá také o další významné filozofy, kteří si byli vědomi jeho moci – píše o Platonově vyhnání umělců z ideální obce kvůli přesvědčení o klamném charakteru umění, o Foucaltově násilí, které jazyk páchá na věcech, když se plasticky nepřizpůsobuje jejich tvarům, ale vepisuje do nich své kontury, či o Barthesově fašistickém jazyce, který člověka nutí určitým způsobem myslet či něco říkat (viz Skalický 2014).

Dosud jsme se pokusili shrnout, proč a jakými způsoby probíhala mocenská institucionalizace literatury za totalitní éry v Československu, resp. po komunistickém převratu. Nyní se pojďme zaměřit právě na jazyk a jím manifestovanou literaturu, a to z hlediska jejich postavení v lidské mysli. Naším konečným bodem budiž sama metafora, která hraje pro naši práci klíčovou roli.

Pokud je pro nás v „jazykové mysli“ nejmenší a nejkonkrétnější jednotkou metafora, začněme tou nejobecnější – příběhem. Mark Turner ve své knize *Literární mysl* (2005) právě příběh považuje za základní princip myšlení. Ve své práci se zabývá především parabolou, tedy vyjádřením příběhu prostřednictvím příběhu jiného, která nám pomáhá si právě touto figurou uvědomit smysl jednoho na pozadí druhého. Ve své podstatě je toto i principem metafory, o ní však později. V jeho uvažování je pro naši práci zajímavé především jedno – v úvodu je nám představen příběh o oslu a býkovi. Osel býkovi poradí předstírat churavění, aby se vyhnul na nějaký den práci a odpočinul si. Osel však se svou dobrotivou radou přijde zkrátka, protože je to právě on, kdo býka druhý den v práci nahradí. Tímto příběhem, touto parabolou, radí vezír své dceři Šahrazád v příběhu *Tisíc a jedna noc*, aby se nepouštěla do záchranné, leč troufalé

mise změnit krále Šahrijára, aby upustil od své nenávisti k ženám. A Šahrazád posléze postupuje stejným způsobem:

„Postupným vkládáním těchto hledisek […] dává Šahrazád králi Šahrijárovi čas na to, aby se začal obracet k jejímu mentálnímu hledisku. Stejně důležité je to, že Šahrijárovi nabízí i tu možnost, pokud se pro ni rozhodne, že jenom vypráví příběhy své sestře Dunjázád a že jeho autoritu vůbec nezpochybňuje. Naprosto po něm nepožaduje, aby uvěřil, že ona neví, co dělá. Namísto toho mu nabízí cestu ven z příběhu, který vytvořil sám pro sebe, pokud o ni stojí, a několik přesvědčivých motivů k tomu, aby se po té cestě vydal. Pokouší se mu umožnit, aby upustil od svých praktik a začal žít s manželkou. K tomu, aby to mohl udělat, potřebuje záminku; potřebuje, aby ho někdo přesvědčil; potřebuje nějaké vzory. Ale ona mu toto všechno musí poskytnout způsobem, který může být považován za pouhou zábavu. Důmyslná manipulace s hlediskem jí dovoluje tento trik provést. Poskytuje jí úkryt, z něhož má dovoleno naznačit králi úplně jinou cestu směrem do budoucnosti jeho vlastního příběhu. Dělá to prostřednictvím paraboly tak, že ho podněcuje, aby si promítl příběhy, které poslouchá, na příběh vlastního života.“ (Turner 2005: 181–182)

Toto je podstatné i pro naše příběhy. Turner se sice stále pohybuje v prostoru fikce, kdy v příběhu je vyprávěn příběh další, nicméně příběhy vypravíme i ve světě aktuálním, přičemž nabízenými množinami jsou jak fikční světy, tak světy reálné. A v tomto ohledu se právě Turnerovy myšlenky stávají zásadními i pro naši práci, protože, zaprvé, jak dobře víme, jedním z hlavních požadavků socialistického realismu (či obecně požadavků na literaturu ve zkoumané době obecně) bylo čerpat ze skutečných životů – dělníků, komsomolců, revolucionářů či jinak pro režim prospěšných lidí. Realisticky popisovat. A. A. Ždanov v referátu *O nejpokrokovější literatuře světa* z roku 1934 říká, že „*spisovatelé, aby se mohli stát inženýry lidských duší, musejí znát život, tedy skutečnost, a musejí ji zobrazovat pravdivě v uměleckých dílech, zobrazit skutečnost v jejím revolučním vývoji*.“ (dle Bauer 2003: 26) Zadruhé, což je ještě podstatnější, znovu připomeňme Fučíkův odznak a ony požadavky spatřovat v knihách návody pro každodenní život, tedy víceméně Turnerovy paraboly. Pokud Šahrazád nechávala králi otevřené cesty k interpretaci jejích příběhů, bez nutné projekce na něho samého, u Fučíkova odznaku byla implementace příběhů, osudů postav do vlastního života žádoucím, až nezbytným jevem provázejícím každého uchazeče. Když Turner považuje příběh za hlavní prostředek našeho nahlížení do

budoucnosti, předvídání, plánování a vysvětlování a demonstruje to mimo jiné na vezírově (a později i Šahrazádině) snaze změnit pomocí příběhu něčí myšlení, potvrzuje tím moc literatury a jazyka, kterou socialistický režim využil mnohem výrazněji vzhledem k normám tehdejší literatury a onoho (pro nás v tomto kontextu důležitého) výslovného požadavku projekce příběhu do vlastního jednání.

Už jen tedy na rovině samotného příběhu lze probíhat (a probíhala) určitá mocenská manipulace. My jsme si však v této práci jako její hlavní jednotku určili metaforu, a to především jak ji chápou George Lakoff a Mark Johnson ve své práci *Metafory, kterými žijeme*. V běžném pojetí lidé chápou metaforu jako básnický prostředek, přenášení významu na základě vnější podobnosti. V pojetí těchto dvou lingvistů je však prostředkem vyskytujícím se také ve všedním jazyce a především pak v lidském myšlení, řídícím náš každodenní život, a právě proto také prostředkem přirozeným a pro člověka až samozřejmým (viz Johnson–Lakoff 2014: 15). Princip fungování takové metafory je založen na pochopení jedné věci z hlediska věci druhé. Např. Kövecses (2010) užívá pojmů cílová doména (target domain) a zdrojová doména (source domain). V konečném důsledku nám toto pomáhá v běžném jazyce pojmout abstraktní pojem – cílovou doménu (emoce, myšlenky, vztahy, život a smrt aj.) – konkrétně za pomocí pojmu ze zdrojové domény (např. lidské tělo, budovy, zvířata či rostliny), strukturovat ho, získat k němu „ovladač“ (resp. k jednomu z jeho aspektů), porozumět mu, a vypořádat se tak se samotnou zkušeností (viz Johnson–Lakoff 2014).

„Chápání zkušeností jakožto objektů a látek nám umožnuje vyčleňovat části lidské zkušenosti a zacházet s nimi jako s nespojitými (diskrétními) entitami nebo jako se substancemi jednoho a téhož druhu. Jakmile jednou dovedeme identifikovat své zkušenosti jako entity nebo substance, dovedeme na ně také v řeči odkazovat, třídit je do kategorií, zařazovat je do skupin a kvantifikovat je – a s pomocí těchto prostředků o nich také rozumně uvažovat.“ (Johnson–Lakoff 2014: 39)

Jako příklad předkládají metaforu SPOR/ARGUMENTACE JE VÁLKA, která nám povahou a strukturou pojmu válka umožňuje v takových souvislostech např. vidět člověka, se kterým spor vedeme, jako soupeře či stanovovat jasný cíl takového sporu – tj. pokoření tohoto soupeře.

Stejně tak zacházíme mimo jiné i s pojmem láska, jehož strukturu zas můžeme chápat na pozadí šílenství či cestování:

- Zbláznil se do ní. (LÁSKA JE ŠÍLENSTVÍ)
- Mají za sebou už dlouhou cest (LÁSKA JE CESTA)

a podle takového ovladače jednat. Zároveň tímto procesem, tímto uchopením pojmu dle určitého aspektu pojmem jiným, nám nutně jiné aspekty téhož pojmu zůstávají ukryty (Johnson–Lakoff 2014: 16–17, 131–132).

Jazyk, jak na něj nahlíží Johnson s Lakoffem, tak slouží jako jakýsi poskytovatel údajů, které vedou k obecnému porozumění. Pro nás je především podstatné to, jakou spojitost nachází mezi metaforou a kulturou, popř. společností. Každá kultura a její nejzákladnější hodnoty jsou totiž demonstrovány právě metaforou, metaforickou strukturou pojmů jakožto ztvárněním lidského myšlení. A metafora stejně jako jazyk nemá ve společnosti jen pasivní roli odrazu skutečnosti, nýbrž má moc vytvářet skutečnost novou.

„Začátek může nastat tehdy, jakmile začneme svou zkušenost chápat na základě jisté metafory, a stane se to hlubší skutečností, jakmile v jejím rámci začneme jednat. Pokud nová metafora vstoupí do pojmového systému, na němž spočívají naše činnosti, změní tento pojmový systém a vjemy i činnosti, jimž tento systém poskytuje východisko. Mnoho kulturních změn vzniká díky zavedení nových metaforických pojmů a v důsledku ztráty metafor starých. Tak například amerikanizace kultur na celém světě je zčásti důsledkem zavedení metafory ČAS JSOU PENÍZE do těchto kultur.“ (Johnson–Lakoff 2014: 162)

Tato pasáž je zásadní pro pochopení vytyčených cílů této práce. Pokud jsou jisté metafory schopny konstruovat novou kulturu v obecném slova smyslu, novou skutečnost, musí toto analogicky platit i pro situaci po komunistickém převratu. Lakoff s Johnsonem přitom připisují vznik a zakotvení většiny metafor v naší kultuře nejen dlouhodobému vývoji, ale také mocným lidem, popř. institucím (politikům, náboženským vůdcům, vysokým manažerům, médiím atd.), kteří záměrně své nové metafory prosazují a vnucují a používají je tak jako nástroj k definování a konstrukci nové společenské či politické skutečnosti a ideologie, která pak právě kvůli metaforickému rámování může ukrývat určité aspekty skutečnosti, jak jsme se o tom zmiňovali výše. „Avšak v doméně politiky a ekonomie mají metafory větší váhu,

protože omezují naše životy. Určitá metafora v politickém nebo ekonomickém systému může díky tomu, co ukrývá, vést k degradaci člověka.“ (Johnson–Lakoff 2014: 254)

Vztahem metafory a ideologie se podrobněji zabývá Andrew Goatly ve své knize *Washing the Brain – Metaphor and Hidden Ideology* a snaží se ukázat, jak se jazyková skutečnost, používání určité metafory, projevuje i nonverbálně, tedy jak metafora ovlivňuje naše chování a myšlení. Jeho práce je pak právě důkazem toho, že metafora není jen záležitostí verbality, ale i mysli. Uvádí hned několik příkladů – metaforu MÉNĚ JE NÍZKO a její vliv na obchody, které zlevněné zboží umisťují do podzemní místnosti (bargain basement), metaforu DŮLEŽITÉ JE VELKÉ či SÍLA JE NAHOŘE v souvislosti s americkou demonstrací těchto atributů prostřednictvím staveb budov, jakými jsou např. Chrysler Building či Empire State Building, metaforu DŮLEŽITÉ JE UPROSTŘED a snahu křesťanských apologetů dokázat že Země je středem vesmíru nebo nevyrovnanost měst a venkova, kdy městské centrum je považováno za důležitější, a v neposlední řadě např. metafory RASA JE BARVA, DOBRÉ JE ČISTÉ/BÍLÉ či ZLO JE TMAVÉ a jejich dopady na smýšlení o rase, rasismus apod. (viz Goatly 2007).

Závěrem podotkněme několik věcí. Z historického hlediska můžeme jasně konstatovat, jakou roli hrála literatura pro komunistický režim, jak jsme to popsali v předchozí kapitole. Tato kapitola se pak spíše pokouší objasnit možné příčiny, proč se právě literatura stala jednou z klíčových zbraní k ovládnutí společnosti. Jakou roli hraje pro člověka a jeho konání příběh a následně i metafora, v práci s níž budeme ještě pokračovat v následujícím rozboru jednotlivých knih a hledání kořenových konceptuálních metafor, které pomáhaly budovat v myslích čtenářů samotnou ideologii komunismu a socialismu. Nutno však zdůraznit, že všechny zkoumané tituly vznikly již před nastolením této ideologie jako oficiální v Československu. Proto nemůžeme hovořit o tom, že režim do děl tyto metafory „vložil“, nicméně z důkladného výběru titulů, následné snahy co nejlépe vytyčit opěrné body uchazečova studia a provázejícího interpretačního totalitarismu (vzhledem k řízeným besedám a přímo pro tyto účely určeným interpretačním studiím) můžeme usuzovat souhlasný postoj, který režim vůči těmto dílům/autorům zaujal, a z jakožto nejen povolené a oficiální, ale i přímo doporučené či pro získání povinné literatury je záhodno zkoumat, jaké metafory mají novou socialistickou společnost pomoci budovat.

4 Stručná charakteristika vybraných děl

Pro komplexnost práce nyní stručně charakterizujeme jednotlivé romány, jenž poslouží jako materiál k následné metaforické analýze. Tato charakterizace a intepretace bude podložená především již zmiňovanými metodickými příručkami, určenými pro práci ve čtenářských kroužcích na přípravu ke zkouškám Fučíkova odznaku. Tento postup jsme zvolili především proto, že nám takové dobové hledisko poskytne lepší přístup k pro režim podstatným tématům, v jejichž okruhu pak budeme lokalizovat a analyzovat konceptuální metafory.

Prvním analyzovaným románem je *Mladá garda* Alexandra Fadějeva, prvně vydaná roku 1945. Děj se odehrává v roce 1942 za „Velké vlastenecké války“, což je sovětský pojem pro sovětsko-německou válku probíhající v letech 1941–1945, a dějištěm je především ukrajinský Krasnodon. Zde za německé okupace vzniká odbojová organizace mladých lidí – tzv. Mladá garda –, napojená na ilegální vedení komunistické strany. Tito mladí lidé – Oleg Koševoj, Ljuba Ševcovová, Uljana Gromovová, Serjoža Ťulenin a další – mají jeden společný rys, totiž „ztotožnění jejich individuálních osudů s kolektivním údělem celé země“ (Čtenářský odznak 1977: 73). S naprostou samozřejmostí z lásky ke své zemi, k jejím lidem, ke straně, se pouští do boje proti německé armádě, různými způsoby znesnadňují působení Němců v kraji. Fadějev v románu vykresluje, jak síla kolektivu, sovětské výchovy, odvahy a pravého vlastenectví dokáže porazit jakéhokoliv vetřelce. A přestože jsou mladogvardějci nakonec odhaleni a zlikvidováni, dává tato optimistická tragédie jistotu ve vítězství zítřka. „A pro všechno to se stala Mladá garda knihou naší mládeže, stala se knihou, z které se naši mladí lidé učí žít, myslet, pracovat, z které se učí milovat a nenávidět.“ (Neumann–Jelínek 1951: 9) Podkladem pro tento román byl dokumentární materiál, který sesbíral sám autor, když po několik měsíců pobýval v Krasnodonu a stýkal se s lidmi, kteří mladogvardějce znali (viz Čtenářský odznak 1977: 70). Jako důležitá témata se jeví kontrast socialismu a fašismu, resp. sovětských lidí a Němců, role komunistické strany a dalších podružných organizací a v neposlední řadě samotný charakter sovětského člověka a kolektivu.

Další knihou je Fučíkova *Reportáž psaná na oprátce* – text, který Julius Fučík sepsal během svého věznění na Pankráci od března do dubna roku 1943. Napsal celkem

167 motáků, které se dostaly do rukou jeho manželky Gusty Fučíkové. Ta se poté společně s komunistickým literárním kritikem Ladislavem Štollem postarala o vznik kultu spjatého s postavou Julia Fučíka a pro co nejvyšší využití ideologického potenciálu podrobili text edičním zásahům a vydali v roce 1945.[2] Jedná se tedy o jakousi uměleckou reportáž. „Jeho cesta vede od osobní autentické zprávy, k umělecké typizaci, zobecnění jednotlivých skutečnostních faktů, k hledání a nalezení vnitřní souvislosti mezi nimi.“ (Čtenářský odznak 1977: 44) V jeho osobě je vyzdvihována především mravní síla, pevná bojovná vůle, věrnost ideologii a zanícení pro její pravdu. Stejně jako mladogvardějci bojuje s vyhlídkou na lepší zítřky, přestože je jeho osud totožně tragický. Reportáž je tak závěrečným mementem, dokreslujícím Fučíkovu osobnost jako prototyp komunisty, který je dáván za vzor komunistické mládeži, mimo jiné prostřednictvím samotného Fučíkova odznaku. Tento charakter socialistického člověka a ideologie, jíž zasvětil svůj život až do jeho konce, je také nejvýraznějším tématem.

Mezi literaturou k získání odznaku je také Fučíkova reportáž *V zemi, kde zítra již znamená včera* z roku 1932. V ní autor popisuje cestu po SSSR, který se právě nachází v budovatelském rozkvětu, což se však neshoduje s dobovým kapitalistickým kritickým diskurzem, který zemi vykresluje spíše jako úpadkovou. Fučík zemi naopak zobrazuje na cestě k zaslíbenému socialismu, tematicky je tedy zaměřena především na její budování a s ním spojenou výstavbu továren, výrobu strojů či tzv. socialistické soutěžení. Ačkoliv je dnes tato reportáž vnímána jako silně tendenční, z dobového hlediska na ni musíme nahlížet jako na knihu, která ukazuje Sovětský svaz jako vzor pro československé socialistické budování a která pomáhá toto budování také uskutečňovat (viz Hrych 1951).

Jediného zástupce slovenské literatury představuje Petr Jilemnický a jeho román *Vítr se vrací* (v originále *Kronika*) z roku 1947. Tato reportážní rekonstrukce zobrazuje události roku 1944 při Slovenském národním povstání ve vesnici Čierny Balog a otevřený boj jejích obyvatel proti hitlerovskému režimu. „Za krutou cenu krve a hrůz bojují hrdinové proti všemu, co v lidské společnosti plodí násilí, vražedné pudy, kořistnické války.“ (Čtenářský odznak 1977: 36) Tento hrdina je prostý, lidový a kolektivní. A přestože se boj neobejde bez ztrát na životech, vítězství je velké a má

[2] https://www.ustrcr.cz/uvod/antologie-ideologickych-textu/julius-fucik-1903-1943-a-jeho-reportaz-psana-na-opratce/

celospolečenský smysl. Jilemnický chtěl tento boj zobrazit především jako „výraz vůle lidu“, který vždycky bude toužit po svobodě (viz Knězek 1951). Život je tudíž cena, kterou hrdinové vědomě a dobrovolně platí za svobodný život budoucích generací. Důležitou roli hraje také Rudá armáda, jejíž příchod se s nadějí na změnu, s vidinou čerstvého větru, očekává.

Dalším románem je *Siréna* Marie Majerové, vydaná roku 1935. V něm autorka popisuje vznik průmyslového proletariátu v kladenském kraji na konci 19. století – „jak roste v lůně kapitalistické společnosti a v přituhujícím područí jejího zlořádu, ale zároveň: jak rostoucí měrou s ním zápasí o holou existenci, proti bídě a hladu, o právo na spravedlnost […]“ (Píša 1952: 18). Román tak zobrazuje proces vzniku uvědomělého dělnictva od vzbouřeného davu k organizovanému třídnímu boji, který spěje k vítězství socialismu nad kapitalismem. Tento proces je znázorněn zejména na jedné vícegenerační rodině Hudců – Hudec-vynálezce přichází do Kladna, s vidinou vysněné země, kde se chudý může stát pánem, kapitalismus však brzdí jakýkoliv vývoj a zanechává si ho ve svých okovech. Jeho syn Pepek-frajer je naopak povrchním hýřivým sobcem. Až teprve Hudec-policajt nabývá třídního vědomí a Majerová jeho osobou zachycuje český dělnický typ (viz Píša 1952: 19). Hlavními tématy jsou tak formování dělnického charakteru, boj s kapitalismem a rovněž také samotné prostředí železárenských hutí.

Posledním českým románem je *Anna proletářka* od Ivana Olbrachta, která byla poprvé vydána roku 1928. I zde je hlavním tématem vykořisťování, kniha však mapuje pozdější období než Majerová, konkrétně r. 1920 a boje o Lidový dům, jež předcházely rozštěpu sociální demokracie a vzniku KSČ. Hlavní hrdinkou je mladá venkovská dívka Anna, která přichází do Prahy, aby sloužila v bohaté rodině. Avšak s tím, jak postupně poznává prostředí a lidi kolem sebe, na jedné straně měšťáckou rodinu Rubešů, na straně druhé Máňu či dělníka Toníka, se z ní stává uvědomělá účastnice třídních bojů. Olbrachtův román je především nekompromisním odmítnutím vykořisťování a buržoazie, její ideologie a praktik, kterými drží proletariát neúprosně v bídě. Ten se se svým revolučním charakterem staví utlačování na odpor. „A konečně ideje a myšlenky, za něž Olbracht ve své knize bojoval, to jsou dnes skutečně obecně uznávané pravdy.“ (Čtenářský odznak 1977: 27)

Mezi knihy Fučíkova odznaku patří také román *Jak se kalila ocel* Alexandra Nikolajeviče Ostrovského z roku 1934. Ten zachycuje jednak období občanské války, jednak období následující – sovětské budování a industrializaci. Hlavním hrdinou je mladý revolucionář Pavel Korčagin, který se snaží být své zemi prací užitečný. Za občanské války vstupuje do Komsomolu a organizuje bojové oddíly mládeže, poté pracuje na výstavbě a nakonec se věnuje práci politické. Jeho odhodlání je však mařeno zdravotními problémy, které vedou až k ochrnutí a oslepnutí. Nachází však novou zbraň, s níž může pomoci své zemi v budování a boji, a stane se spisovatelem. Ostrovskij při psaní do značné míry čerpal materiál z vlastního života. Jak se v prostém, řadovém člověku formuje charakter do podoby sovětského člověka je hlavním tématem románu. Milovat a hájit vlast, nenávidět nepřátele. Bojovat za každých okolností. „Slepota je pochopitelně strašná, ale dá se překonat. Daleko nebezpečnější, abys věděl, je něco jiného – lenost, obyčejná lidská lenost," vzpomíná na slova Ostrovského jeho přítel Semjon Tregub (dle Čtenářský odznak 1977: 66). Tato odhodlanost neklesnout pod tíhou života je také jedním z důvodů, proč se jeho knihy staly „učebnicemi života sovětské mládeže" (Čtenářský odznak 1977: 67).

Posledním zkoumaným románem je *Příběh opravdového člověka* Borise Polevého. Román byl vydaný roku 1947 a tematicky je opět zakotven v období Velké vlastenecké války, tedy války Sovětského svazu proti německé armádě. Příběh je založen na skutečné postavě sovětského hrdiny, letce Alexeje Meresjeva. Ten po zraněních z leteckého boje přichází o obě nohy, čímž ztrácí veškeré budoucí naděje vrátit se zpět k letectvu. Meresjev je však přesvědčen o opaku, naučí se chodit na protézách a s pevnou odhodlaností „opravdového sovětského člověka" se dostává zpět do vzduchu, kde může opět bojovat za svou zemi proti Německu. Kromě tématu sovětsko-německé války je tu důležitá právě ona „opravdovost" spočívající v odhodlanosti a nezlomnosti sovětského charakteru, který dokáže cokoliv, co si zamane.

5 Analýza konkrétních konceptuálních metafor

Nyní předkládáme konkrétní výčet a rozbor konceptuálních metafor, které jsme v naší literatuře objevili a které se jevily jako dobově příznačné. Postupujeme nikoliv podle jednotlivých románů, nýbrž podle tematických oblastí, abychom se vyhnuli zbytečnému opakování, které by v případě prvním hrozilo, a abychom tak podali ucelenější výklad. Všechny metafory se snažíme doložit několikerými příklady. Tyto příklady většinou nejsou výpisem všech výskytů, ale pouze ilustrativním výběrem a byly vybírány zejména tak, aby podaly co nejširší a jazykově nejpestřejší záběr dané oblasti a zároveň aby pokud možno ilustrovaly metaforu napříč všemi romány, kde se objevila. O této distribuci porovnáme také v závěrečném shrnutí.

5.1. Kniha jako prostředek

Příznačně začněme metaforou, která budiž určitým shrnutím celého smyslu Fučíkova odznaku, a to metaforou KNIHA JE PROSTŘEDEK. Ačkoliv se v samotné literatuře přímo prostřednictvím jazykových vyjádření neobjevuje příliš často, čtenář ji vnímá a jedná podle ní (resp. měl by) pokaždé, když kteroukoliv knihu pro získání odznaku otevírá. Ve výkladu o něm jsme toto pojetí knihy již podrobně charakterizovali, jedná se především o její výchovnou funkci, v tomto ohledu můžeme tedy zdrojovou doménu prostředku zkonkretizovat, z čehož nám vzejde metafora KNIHA JE PROSTŘEDEK K VÝCHOVĚ (popř. UČITELKA/VYCHOVATELKA). Kromě metodických příruček toto můžeme demonstrovat např. na článku *Mladé fronty* složeném z dopisů sovětských komsomolců, kteří pojednávají o svých zkušenostech s knižní propagací. Autor na závěr píše:

> „[…] O čem svědčí? Že se v Sovětském svazu dnes již stala kniha nepostradatelným průvodcem ohromné většiny mladých lidí, že se stala denním chlebem nejen lidem ve městě, ale i těm, kteří žijí v zapadlých vesnicích, kde snad před Říjnovou revolucí neuměl nikdo ani číst. Že si sovětští lidé, a zvláště mládež, uvědomují, že dnešní člověk se nemůže bez knihy obejít. Že kniha boural přehrady mezi dělníkem a duševním pracovníkem, protože rozšiřuje duševní obzory prvního, pomáhá mu ovládnout novou techniku práce, činí z něho vysoce kulturního člověka.“ (Nejlepší přítel a pomocník komsomolců 1950: 8)

Pro komplexní podání můžeme tedy do zdrojové domény přidat ještě citátem uvedeného PRŮVODCE.

Tato metafora se doslovně či pouze obrazně objevuje i v naší množině zkoumaných zdrojů. Vnímat to můžeme především u dvou hrdinů, a to u Olega z *Mladé gardy* a Pavla Korčagina, hlavní postavy knihy *Jak se kalila ocel*. Oba dva pojímají čtené knihy jako právě takový prostředek, který pomáhá znát, chápat, a dokonce i bojovat. Právě tento bojovný potenciál knihy nám rozšiřuje její využití, již to není jen prostředek k výchově, nýbrž i k boji, nabízí se tedy metafora KNIHA JE ZBRAŇ, což je nakonec i přesně to pojetí, které se snaží socialistický režim reálně aplikovat ve společnosti, viz úvodní kapitoly, a také to pojetí, které přejímá za vlastní poslání samotný Korčagin. Doslovné vyjádření obou metafor (resp. jedné, pokud se budeme držet prvotní metafory KNIHA JE PROSTŘEDEK) exemplifikujeme na dvou příkladech z obou těchto knih:

- Copak teď je doba psát milostné verše jako ten Simonov, no řekni! Teď, když je potřeba vychovávat v lidech nesmiřitelnou nenávist k nepříteli. (Fadějev 1960: 88)
- […] a Pavel se opět – už s novou zbraní vrací do pracovní řady a do života. (Ostrovskij 1951: 450)

5.2. Člověk jako hmota

Další, možná nejrozsáhlejší oblastí, co se týče našeho zkoumání metaforických vyjádření, je člověk. V SSJČ je tento pojem definován jako „nejvyspělejší živá bytost se schopností myšlení a řeči; lidský jedinec“. Jak je však známo z obecného socialistického diskurzu, jedinec je v takové společnosti spíše utlačován ve prospěch kolektivu a jeho bytí přestává být soukromou záležitostí. V socialistické literatuře je toto vyzdvižení kolektivity nad individualitou mimo jiné ztvárněno absencí jediné postavy hrdiny, např. v románech *Vítr se vrací* či *Mladá garda* je takovým hrdinou celý kolektiv. A na tom se víceméně zakládá i metaforické vyjadřování o člověku v socialistické literatuře. Velmi často se totiž o něm mluví prostřednictvím metafory LID JE HMOTA. Hmota je v SSJČ definována jako „látka, materiál, z které se něco dělá, vyrábí, staví apod.“. Zdánlivě tedy není důvod tvrdit, že je prostřednictvím této metafory potlačována individualita, nicméně z hlediska zkoumání hmoty jako fyzikálního pojmu se hmota skládá z molekul, atomů atp. a tyto částice od sebe nelze jednotlivě oddělit, resp. jejich význam jako oněch individualit je z hlediska celého objektu v jeho prospěch potlačován. Doplňme to přiléhavým citátem z románu *Jak se kalila ocel*: „Zapomněl na

slovo já, zůstalo jen my.“ (Ostrovskij 1951: 96) Na jazykové úrovni tento jev, tuto metaforu můžeme pozorovat, když se píše o lidu jako o mase, proudu či jednolitém tělesu. Uveďme opět pár exemplifikací:

- Rozčilený šum zmítal hladinou lidského jezera. (Majerová 1956: 114)
- Srocení lidé se zmítali, teď jednolité těleso, těžké, ale sršivé a hrozící, ne nepodobné lávě litiny, když ji zachytil objem kozlíku pod vysokou pecí. (Majerová 1956: 125)
- […] tento proud těžké kovové masy a masy lidí […] (Fadějev 1960: 495)
- Tisícihlavá masa pochoduje městem […] (Olbracht 1951: 255)
- Ne prudká, výbušná vlna desetitisíců, kterou jsem jiná léta vídal proudit ulicemi Prahy, ne nádherné moře milionů, které jsem viděl zaplavovat Rudé náměstí v Moskvě. (Fučík 1953: 49–50)

Hmota je velmi nekonkrétní pojem, pojednejme tudíž nyní o jejím materiálu, a to především proto, že i ten se v metaforice o člověku, popř. lidu objevuje – na základě metafory CHARAKTER JE MATERIÁL. Již z předchozích uvedených příkladů je vidět, že materiálem, který charakterizuje socialistického člověka, je především kov, a to ve své tekuté i pevné formě, nejčastěji ocel a železo. Tuto povahu vhodně charakterizoval Ostrovskij: „Ocel se kalí ve velkém ohni a při silném chlazení. Pak je pevná a nic jí neublíží. Tak se kalilo i naše pokolení v boji a hrozných zkouškách, učilo se neklesat pod tíhou života.“ (Čtenářský odznak 1977: 66) Ostatně v Ostrovského románu *Jak se kalila ocel* je samotným tématem – tj. formování charakteru sovětského člověka – tato metafora rozvedena nejvíce. Tento materiál, a tedy i charakter člověka podléhá určitému pracovnímu procesu (např. kalení oceli), ze kterého vzejde hotový kov – samotnou ocel, která se ve spojení s charakterem objevuje nejčastěji, SSJČ charakterizuje jako „velmi pevné, pružné a houževnaté železo“, takové vlastnosti se tedy metaforicky přenáší i na cílovou doménu, tj. charakter socialistického člověka. Materiál se však nepoužívá jen u charakteru, nalezneme ho jako přívlastek u různých lidských orgánů, např. srdce či očí. Nakonec to ale vždy svědčí o tomtéž.

- Není, protože to je přehlídka síly, která právě prochází ohněm a nemění se v popel, nýbrž v ocel. (Fučík 1953: 50)
- Prošla ohněm. A ukázalo se, že je z dobrého kovu. (Fučík 1953: 89)
- Měl bys je [oči] mít šedé, ocelové. Modré jsou příliš něžné. (Ostrovskij 1951: 171)
- Vzpomněl jsem si dnes na něj, protože letos, jako tenkrát v hornické stávce, vynikl železným srdcem ředitel Bohumír Bacher. (Majerová 1956: 361)

Metaforicky se z oceli (kovu) na charakter přenáší především pevnost, nicméně nevypovídá jen o charakterové pevnosti či houževnatosti, ale i o fyzické pevnosti, popř. nezlomnosti. Na metafoře charakterové pevnosti jsou založeny následující příklady:

- […] i vstříc smrti pevně jsi stál… (Fadějev 1960: 570)
- Nemnoho desítek lidé, ztvrdlých údery ruské revoluce […] (Olbracht 1951: 82)
- Meresjev byl pevná povaha. (Polevoj 1951: 151)
- Je to bratrství mála slov a velkých služeb, protože i pouhý stisk ruky nebo podstrčená cigareta rozbíjí klec, do níž jsi byl vsazen, a vysvobozuje tě z osamocení, které tě mělo zlomit. (Fučík 1953: 63)
- […] doufali, že se jim podaří zlomit ho dřív […] (Fadějev 1960: 254)

Fyzická pevnost se v naší literatuře nejvíce projevuje v bojích, jmenovitě třeba na Rudé armádě, která nabývá heroické síly, často se mluví především o její pěsti či úderu, které drtí nepřátele. Vzhledem k tomu se tu nabízí metafora RUDÁ ARMÁDA JE KLADIVO, přičemž Rudá armáda je často vyjadřována právě pěstí, tedy synekdochicky. Metafora je navíc příznačná, když si uvědomíme, že kladivo je i jeden ze symbolů Sovětského svazu.

- Nepřítel je rozdrcen mocnou Rudou armádou […] (Fadějev 1960: 524)
- […] pod údery Rudé armády rozpadávala obrovská armáda fašismu […] (Polevoj 1951: 275)
- […] se v týlu Rudé armády svírá mocná pěst, aby udeřila. (Polevoj 1951: 95)

Nyní se vraťme ke zpracovávání materiálu. Samotný proces vzniku bychom mohli metaforicky vyjádřit jako FORMOVÁNÍ CHARAKTERU JE VÝROBA KOVU. Tím se totiž do pozornosti dostává další jev provázející takovou výrobu, tj. oheň. V běžném jazyce se nezřídka setkáváme s metaforickým užitím ohně jako něčeho, co je uvnitř člověka, např. ve spojení „zahořet láskou“ či „vzplanutí nenávisti“. V takovémto významu definuje SSJČ „vzplanout“ jako „pronikavě, intenzivně, vzrušeně se projevit“, a přestože se i v tomto významu v naší literatuře metaforika ohně objevuje, nalezneme i takové případy, kdy musíme jít ještě hlouběji. Uveďme zprvu konkrétní příklady:

- V ohni kulturního růstu, v ohni výchovy, v ohni uvědomování bylo ukuto nadšení sovětských dělníků v novou pracovní disciplinu. (Fučík 1951: 115)
- Dospělí na něj mlčky zasvítí očima, a je to, jako bys na vteřinku otevřel dvířka do martinské pece: zahlédneš, jak se to v nitru člověka vaří a kypí. (Majerová 1956: 345)

Zdá se, jako by člověk byl onou hutí, kde se kov, tedy charakter, vyrábí. A pokud jsme ochotni akceptovat metaforu ČLOVĚK JE NÁDOBA a fakt, že charakter tkví v této nádobě, tedy že formování charakteru (metaforicky výroba kovu) se děje uvnitř této nádoby, je možné mluvit o metafoře ČLOVĚK JE HUŤ. A stejně tak jako je základní surovinou pro hutě kov, je pro člověka takovou surovinou krev, která se vyznačuje svou vysokou teplotou:

- Avšak i u lidí velmi silných a rozvážných, jimž však vře v žilách horká krev […] (Fadějev 1960: 173)
- Blízkostí mety se ohřívá jeho krev. (Olbracht 1951: 255)
- […] Pavluša je horkokrevný hoch. (Ostrovskij 1951: 263)

Tímto způsobem zde dochází k pozoruhodnému splynutí člověka s hutí, se všemi nabízejícími se aspekty, doplňme ještě příklady ze *Sirény*, ve které je tato myšlenka nejzřetelnější:

- Vy, páni, nezapomeňte, že v železe je naše krev! (Majerová 1956: 161)
- […] měl železárny v krvi. (Majerová 1956: 256)

5.3. Člověk jako součást rodiny

Další metaforickou oblastí, která se týká pojmu člověka, je rodina. Ta je v SSJČ definována jako „základní společenská jednotka tvořená dvojicí manželů; společenství rodičů a dětí“. V socialistické próze (a nejspíš i v diskurzu obecně) se však tato definice mění, resp. pojem rodiny ji přesahuje. Bratrem je totiž také soudruh, popř. sestrou soudružka. Společně tak dělnická třída tvoří jednu velkou rodinu, konceptuální metaforou to můžeme ztvárnit jako TŘÍDA JE RODINA, což opět nutí zamyslet se nad „zkolektivizováním“ tohoto pojmu. Rodinu lze brát určitým způsobem jako soukromou, uzavřenou jednotkou. Vzhledem k tomu, že veřejné stojí v socialismu nad soukromým, i rodina podléhá. Sounáležitost ke třídě je tak také postavena na roveň (ne-li výše) genetickým či rodovým vztahům mezi osobami.

- Všichni dělníci jsou bratři […] (Ostrovskij 1951: 152)
- Náležela k velké rodině. (Olbracht 1951: 121)

Hlavou této rodiny je matka – ruská země, jmenovitě Moskva nebo socialismus obecně. Ať tak, či onak, metafora SOCIALISMUS/RUSKO JE MATKA matku z cílové domény personifikuje, a ta tak přejímá jak lidské, resp. mateřské vlastnosti, tak i činnosti, nejvýrazněji výchovu. Zároveň také analogicky vytváří metaforu

SOCIALISTÉ / OBYVATELÉ RUSKA JSOU DĚTI. Vzhledem k rozdělení „moci“ v rodině, která spočívá většinou v rukou dospělých, tyto metafory svým způsobem možná jaksi ospravedlňují autoritářské postavení komunistické strany, která se tak použitím této metafory stává autoritou a na jejím základě přebírá typické vlastnosti matky jako pečující a milující osoby. S tím ruku v ruce jdou do pozadí jiné vlastnosti.

- My jsme byli odchováni socialismem, vyrostli jme mezi vámi, a vy jste nás ještě nepřijali do své dělnické rodiny. (Olbracht 1951: 111)
- […] naše ruská máma nemá v světě sobě rovné. (Polevoj 1951: 49)
- Moskva, ta matka Ruska […] (Fučík 1951: 369)
- […] onen pocit vlasti, vlasti jako něčeho velkého a zpěvného, jako byla jeho maminka. (Fadějev 1960: 176)

5.4. Země jako živná půda

Když mluvíme o ruské zemi, mluvíme o politickém celku, o ruském státu. Nicméně v našem kontextu je vhodné mluvit i o zemi jako živné půdě. Ta je zaprvé personifikována a získává lidské vlastnosti – je spící, zraněná, živí nás aj. – zadruhé získává i strukturu lidské osoby, což je vidno zde:

- V hlubokých útrobách doněcké země […] (Fadějev 1960: 65)

Útroby jsou v SSČ primárně definovány jako „břišní nebo hrudní dutina“, začít však pracovat s metaforou ZEMĚ JE ČLOVĚK by bylo zavádějící. Objevuje se tu totiž metafora mnohem zajímavější, stačí se jen zaměřit spíše než na slovo země na slovo podzemí – podzemní hnutí či např. bolševické podzemí, což jsou názvy označující jakousi ilegální činnost socialismu a lidi s ní spřízněné. Zároveň nám tento pojem ukazuje, odkud socialismus „vyrostl“. A když používáme pojmu „vyrostl“, blížíme se tím k meritu věci, protože se zde zdá být vhodnou metafora ČLOVĚK/HNUTÍ JE ROSTLINA, doložitelná četnými příklady z naší literatury. Shrňme si stručně pojem rostlina, než si ukážeme některé konkrétní exemplifikace. Pro tyto účely nám dobře opět poslouží SSJČ, který definuje rostlinu jako „živý organismus, zprav. s listy a květy, tkvící kořeny v půdě, z kt. čerpá část své výživy“. Naše podzemí budiž nám půdou, ze které rostlina (hnutí/člověk) vyrůstá. Zároveň ještě pro úplnost dodejme, že základním pohybem rostliny je růst – vzhůru, ale i do šířky (květy, koruna atp.) a že prvotním „stádiem“ rostliny je semeno. Tato slova, spadající do pojmové oblasti rostlin, se nám nezřídka objevují, nicméně v pojmové oblasti hnutí či člověka:

- […] člověka, vyrostlého v socialistické zemi! (Polevoj 1951: 275)
- Rostl, ale co více – o jeho růst se pečovalo. (Fadějev 1960: 32)
- […] kus jejího rozkvétajícího mládí. (Fadějev 1960: 35)
- Jeho prostřednictvím křivoklátské uhlířstvo dávalo nyní světu jakoby vzorek své jakosti a sémě svého druhu. (Majerová 1956: 18)
- Vždyť teprve teď jsem dozrával a měl jsem ještě mnoho, mnoho sil (Fučík 1953: 33)
- Komsomolci věnovali mnoho práce těmto prvým výhonkům komunistického hnutí. (Ostrovskij 1951: 345)
- Mladá garda byla velkou, po celém okrese rozvětvenou a stále rostoucí organizací […] (Fadějev 1960: 461)

Metafora růstu se objevuje i v běžném nepříznakovém diskurzu, nebylo by teda nutné ji považovat za signifikantní v našem kontextu, nicméně se nám tím doplňuje obraz kolektivního člověka, propojeného „rodinnými“ vztahy s celým dělnickým národem. Tato rostlinná metafora totiž posiluje toto spojení v jeden celistvý systém a dovoluje nám o něm mluvit např. jako o rozvětvené ilegální síti. Tato síť predikuje dvě věci: první je fakt, že tento celistvý systém je kořeny pevně usazen v půdě, a je tedy nelehce zničitelný, jak také ukazuje citát týkající se smrti V. I. Lenina:

- Tak také nehyne strom, který zapustil své kořeny hluboko do půdy, i když je mu sražena koruna. (Ostrovskij 1951: 384)

Zadruhé jde o to, že se prostřednictvím této sítě roznášejí ideové myšlenky socialistického hnutí, čímž dochází k jeho neustálému rozšiřování. Můžeme tu tedy uvažovat o metafoře MYŠLENKY JSOU TEKUTINA:

- Tak jako potoky a řeky vnikají drobným, nepozorovatelným pohybem podzemních vod, tak i akce Mladé gardy se nepozorovaně vlévaly do hlubokého skrytého, širokého hnutí miliónů lidí, kteří se snažili vrátit se ke svému přirozenému životu, v jakém žili před příchodem Němců. (Fadějev 1960: 417)
- Něco nového neznámého proudí nástroji do rukou dělníků a mění je, jako by elektrický proud magnetisoval jejich póly a sestavoval molekuly jejich duše v nové organisaci jedním, jediným směrem. (Fučík 1951: 189)

A toto hnutí samozřejmě nezůstává jen pod zemí, dostává se na povrch v nám již známých symbolech:

- Ze země trčela mozolná ruka a držela pevně kladivo. […] Vážné to bylo memento v té ruce trčící z černé země. (Majerová 1956: 331)

5.5. Život jako cesta k socialismu

Metafora cesty se v lidské řeči objevuje poměrně běžně a naše literatura toho není výjimkou, i když je zde poněkud zúžena. Protože co člověk, to individuální rozhodnutí zvolit si vlastní cestu k požadovanému cíli. Zde je cíl jasně vytyčený – socialismus (popř. revoluce, o té však níže) – a existuje k němu cesta jediná, po které kráčí celá masa dělnické třídy (popř. je vezena traktorem, viz příklad), se svým průvodcem – komunistickou stranou.

- […] byl to krok člověka k socialismu, pochod nových lidí. (Fučík 1951: 303)
- Jste tu teprve v začátcích. (Olbracht 1951: 151)
- […] dělník prošel svou slavnou cestou od řadového rudoarmějce až k bojovému veliteli a komisaři pluku. (Ostrovskij 1951: 337)
- […] životní cestu spojil s komunistickou stranu, která otevřela lidem cestu ke šťastnému životu… (Fadějev 1960: 315)
- Ať žije veliká komunistická strana, která ukázala lidem cestu ke spravedlnosti! (Fadějev 1960: 324)
- […] traktor je mašina, na niž je možno zavěsit vůbec celou vesnici a dopravit ji takto jednoduchým a bezpečným způsobem k socialismu […] (Fučík 1951: 177)

Tyto příklady se dají ztvárnit do dvou kompatibilních metafor – ŽIVOT JE CESTA a SOCIALISMUS JE CÍL CESTY. Nyní se pojďme zaměřit na proces této cesty a rozkrýt její hlubší metaforický charakter. Záměrně jsme se do této doby vyhýbali slovu budování, protože už ono samo je metaforického charakteru a zasahuje v tomto kontextu do pojmové oblasti slova cesta. Metafory CESTA K SOCIALISMU JE BUDOVÁNÍ nebo SOCIALISMUS JE BUDOVA jsou asi těmi nejběžnějšími, co se týče socialistických jazykových prostředků, proto samozřejmě nemůže chybět ani zde, některé romány jsou tomuto „budování“ dokonce věnovány komplexně. Začněme nejprve exemplifikací:

- V Rusku se buduje nový svět. (Olbracht 1951: 90)
- […] budují velikou budovu socialismu […] (Fučík 1951: 45)
- Bylo to v době, kdy mocnými údery kopali základy, kuli železný materiál a montovali konstrukci nové obrovské budovy socialismu. (Fučík 1951: 92)
- Pavel si pevně zvolil cestu, kterou se chtěl vrátit do řad budovatelů nového života. (Ostrovskij 1951: 445)

Jak je vidno, metafora budování s sebou nese pojmy jako budova, základy nebo budovatel. Nabízí se však otázka, proč nepostačuje metafora cesty. Pojmy jako cesta a cíl, přestože pro člověka lépe představitelné než pojmy život a socialismus, jsou sice vytyčené směrem a rozměrem, nicméně z materiálního hlediska jsou stále neuchopitelné, zatímco budova má hmatatelný povrch, viditelný tvar apod.

Metaforický řetěz však stále nekončí. S metaforou budování, a tedy zároveň i s metaforou cesty je totiž kompatibilní metafora boje, tj. BUDOVÁNÍ / CESTA K SOCIALISMU JE BOJ. Onu kompatibilitu příhodně znázorňuje následující:

- Budova socialismu – to je bitva, v níž se vítězná armáda skládá z vojevůdců. Nikdy nesmíš kolísat, nesmíš váhat, kde udeřit, odkud vést hlavní útok, jak posílit nejslabší místo fronty, aby nebyla proražena […] Jediný slabý článek – a zřítíš se. (Fučík 1951: 296)

Jako další metaforická vyjádření boje můžeme uvést tyto:

- […] dobyli nám to soudruzi, kteří byli před námi, a také trochu my sami. Ale musíme toho pro sebe a pro ty, kdo přijdou po nás, vybojovat ještě mnohem více. (Olbracht 1951: 58)
- A teď v těchto hodinách miliony lidí bojují poslední bitvu za svobodu člověka a tisíce padají v tomto boji. (Fučík 1953: 34)

Třetí článek v řetězci nám přináší do cesty k socialismu další podstatné poznatky. V boji proti vám stojí nepřítel – pro socialismus především Němci a kapitalisti, popř. kontrarevolucionáři (viz níže) –, kterého musíte zničit. Zároveň boje přináší oběti, tedy lidské životy, z literatury je to však možné konceptualizovat (a tím „ospravedlnit“) jako metaforu ŽIVOT JE CENA ZA SVOBODU/ŠTĚSTÍ/SOCIALISMUS, jak ukazují tyto příklady:

- […] kolik jich zaplatilo životem. (Fučík 1953: 114)
- […] vysokou cenou musela být zaplacena radost […] (Jilemnický 1950: 239)

S bojem se také často objevuje opět oheň – plameny války, oheň srážky aj.

Dosud jsme jako cíl cesty stanovili socialismus, setkat se však můžeme i s cílem jiným, tj. s revolucí. Ta je v SSJČ definována jako „zásadní změna“, následující případy vykazují, že tato změna má charakter přírodního živlu:

- […] oheň rozhořívá a nelze ho už uhasit. (Ostrovskij 1951: 64)

- Revoluce je zde a nikdo ji už nezadrží! Je to živel, požár, povodeň! (Olbracht 1951: 108)
- […] to jsme všichni cítili, nějaký vítr, který by rozdmychal a spojil osamocené ohníčky, nějaký signál, nějaké úřední vybubnování. (Jilemnický 1950: 87–88)
- […] chtěl stavět hráz povodni revoluce […] (Fučík 1953: 69–70)
- Kladno je revolučně dále než Praha. První plameny vyšlehnou tam. (Olbracht 1951: 108)

Revoluce tedy může nabývat charakteru větru, povodně či (nejčastěji) ohně, obecně můžeme stanovit metaforu REVOLUCE JE ŽIVEL. V SSJČ je živel popsán jako „přírodní síla, zprav. zhoubná, ničivá“. Zde se však domníváme, že socialistickým pohledem je revoluce nejen nutným a nevyhnutelným krokem směrem k socialismu, ale také nikoliv ničivým, nýbrž očišťujícím jevem, podobně jako biblická potopa. Pryč se starým, ať je místo pro nové. Vítr přitáhne čerstvý vzduch, oheň zahubí starý (kapitalistický) svět, voda ho zaplaví. V Anně proletářce jsou události před revolucí označeny za bolesti přicházejícího porodu, což tuto domněnku vlastně potvrzuje.

Zastavme se nyní ještě na okamžik u ohnivého charakteru revoluce. Výše jsme rozebírali ohnivou povahu lidské krve, resp. krve v těle socialistického člověka. Nyní to můžeme prostřednictvím metafory mírně rozvinout, protože se zdá, že mezi revolucí, ohněm a krví je jistá spojitost. Jako by revoluce „rozehřívala“ tuto krev do vysokých teplot, viz příklad:

- Republika každým měsícem armádu zvětšuje. Proč? […] Abychom v žoldu světového kapitálu mohli v krvi dusit revoluci uherských soudruhů […] (Olbracht 1951: 89)

Nakonec ještě upřesněme trochu strukturaci těchto cest a cílů. Mylně bychom totiž mohli považovat cestu s cílem socialismu a cestu s cílem revoluce za dvě odlišné. K vysvětlení použijeme jednu z ukázek:

- Na posteli klidně oddechuje spící Anna a na zemi vedle ní, v košíku na prádlo, spí jeho syn. Už ne bojovník, jako jeho táta, ale stavitel. (Olbracht 1951: 244)

Zdá se tedy, že můžeme celý proces cesty od, řekněme, kapitalismu, vykořisťování apod. k socialismu vidět jako jednu cestu se dvěma etapami. První etapa má svůj cíl v revoluci a dosahujeme jí prostřednictvím boje, druhá končí již ve finální „zemi zaslíbené“, tj. v socialismu, který musí člověk vybudovat. Nicméně budování provází

stále bojovný charakter, jak jsme výše ukázali na oné smíšené budovatelsko-bojovné metafoře.

5.6. Strana jako průvodce

Mluvili jsme již o Rusku a socialismu jako pečující matce, nyní se však zaměřme spíše na jejich výchovnou a podporující funkci. Navazujeme tím na předchozí metaforu cesty, protože právě strana je tím, kdo člověka-dělníka na této cestě podporuje, kdo ho dovede do cíle, ať už oním cílem je revoluce, nebo konečný socialismus. Jmenovitých rolí může zaujímat více, proto metaforu konstituujme jako STRANA/SOCIALISMUS JE VYCHOVATEL/ZACHRÁNCE/PRŮVODCE/PODPORA (LIDU) s následujícími příklady:

- Komunismus jediný může zachránit jeho budoucnost (Fučík 1953: 96)
- Novou stranu! Která povede proletariát do revoluce! (Olbracht 1951: 153)
- […] naši ilegální pracovníci a partyzáni se opírají o celou sílu naší strany a státu, o sílu Rudé armády… (Fadějev 1960: 344)
- Takové vychování jim dala sovětská vláda! (Fadějev 1960: 516)

Podobné, o pár pojmů rozšířenější konceptuální metafory je užíváno i v kontextu Vladimira Iljiče Lenina – je navíc např. budovatelem strany i jejím vychovatelem či kormidelníkem. Vyskytuje se tak na vrcholu hierarchie, nad lidmi-dělníky i samotnou stranou, lze mu tedy přisuzovat zcela klíčovou roli v celém procesu budování socialismu – vybudoval stranu, vychoval ji a ta analogicky postupuje se svou zemí a jejími obyvateli.

5.7. Práce jako soutěž

Posledním sovětským či socialistickým jevem, který stojí za bližší pozornost z hlediska metaforického užívání v jazyce, je práce. Zaprvé ji můžeme vnímat prostřednictvím metafory PRÁCE JE PROSTŘEDEK, což znamená, že je to jakýsi nástroj k získání něčeho. V nepříznakovém užívání to je pravděpodobně nástroj k získání peněz, svým způsobem takto dochází k odlidštění práce, což je vlastně i jeden z podstatných opěrných bodů marxistické filozofie. V socialistické literatuře, pokud stále zůstaneme u práce jako prostředku, je práce vnímána spíše jako prostředek k žití, boji či vládnutí. Práce je tu jednak náplní srdce, jakoby krví, ze které organismus žije, jednak zbraní dělnického lidu v boji o získání moci.

Jako mnohem častější, a stejně jako budování všeobecně známá, se však jeví jiná metafora, a to PRÁCE JE SOUTĚŽ, která se vyskytuje např. v těchto ukázkách:

- Socialistické soutěžení dostoupilo rekordů. (Fučík 1951: 333)
- […] poradil, aby začala soutěž mezi trojicemi… (Polevoj 1951: 103)
- […] Položil už deset sáhů. […] Chce nám dát všem přes nos. (Ostrovskij 1951: 267)

Tato soutěž probíhá na několika úrovních, zaprvé soutěží mezi sebou dělníci, popř. skupiny dělníků, tj. kolektivy, v rámci jednoho závodu, a jsou tak nazýváni sobě navzájem jako soupeři, zadruhé tato soutěž probíhá i mezi celými závody. Tato metafora nám svým způsobem doplňuje metaforu cesty k socialismu – již jsme stanovili práci jako prostředek k vládnutí dělnické třídy. A vzhledem k tomu, že vládnutí dělnické třídy a cíl cesty, tj. socialismus, jsou takřka tímtéž, stává se nám cesta k cíli soutěží, což ovlivňuje časovou dimenzi tohoto jevu, dělník je totiž hnán určitým tempem, když je neustále zezadu ohrožován svým pomalejším soupeřem a zároveň motivován „lepší pozicí“ v případě překonání soupeře před ním.

Tuto metaforu můžeme ještě doplnit co se týče charakteru onoho soutěžení. To se týká opět známého, ryze socialistického jevu, tj. pětiletky, v jejímž případě se metaforického jazyka užívá také:

- […] pětiletka bude vyplněna, bude vyplněna ne za pět let, ale za čtyři roky. (Fučík 1951: 78)
- […] kdyby rozbil velkolepý plán pěti let […] (Fučík 1951: 388)
- […] vyplní-li ti vaši lidé v SS jen polovinu tohoto plánu a vyplní-li ji třeba až ta deset let, dám se k vám. (Fučík 1951: 71)

Zde se jeví jako nejvhodnější metafora PĚTILETKA/PLÁN JE NÁDOBA. To zaprvé odpovídá všem nalezeným příkladům objevujícím se v naší literatuře, zadruhé metafora koresponduje i s faktickou charakteristikou pětiletky jako předem stanoveného plánu, tedy předem stanovené nádoby s konkrétním objemem, který je nutno vyplnit. Pokud teda mluvíme o socialistickém soutěžení, můžeme mluvit o socialistické soutěži, která spočívá v naplnění takové nádoby, pokud možno v co nejmenším časovém rozmezí.

Nicméně tato soutěž má spíše jakýsi „přátelský“ charakter, protože dělník je dělníku stále bratrem. Přestože je tedy faktickým vítězem soutěže jeden (dělník/kolektiv), obsah nádoby jde ve prospěch celé socialistické rodiny, ve prospěch socialistického

budování. U takové soutěže se tak jeví být mnohem důležitější spíše tempo, které je za účelem co nejrychlejšího dosažení výsledku zrychlováno, než vítěz.

Jinak tomu je, pokud se soutěží mezi dělníkem a „něčím jiným“. Tím může být jednak čas, který je pomyslným závodníkem prchajícím před dělníky, jednak především kapitalismus, jak znázorňují následující ukázky:

- Dohnat a předehnat nejpřednější kapitalistické země! (Fučík 1951: 48)
- […] kapitalistický úsek hospodářství v Sovětském svazu nedovede a nemůže udržet krok se socialistickým úsekem. (Fučík 1951: 66)
- Práce. Zvítězila nad kapitálem. (Fučík 1951: 360)
- Tisíce lidí zabil Petr Veliký, aby dohnal kapitalismus Západu. (Fučík 1951: 371)

Je vidno, že se povaha prvotní soutěže mění z přátelského popohánění se na něco jiného. Uvedené příklady se sice stále drží soutěživého charakteru, evokují však navíc cestu (udržet krok, dohnat, předehnat), takže považujeme za vhodné metaforu soutěživé práce lehce překonstruovat na PRÁCE JE ZÁVOD. To se však vztahuje pouze na ty případy, kde se nesoutěží v rámci socialistického státu, mezi dělníky, kolektivy či továrnami, nýbrž spíše mezi socialismem a kapitalismem. Pro tento závod také platí to, že požadujeme vítěze jen jednoho, tj. socialismus. Jak bude však patrné z následující závěrečné kapitoly o metaforách nepřítele, soupeře nestačí jen porazit, musí být zcela zničen.

5.8. Nepřítel jako tíha

Jako nepřátelé socialismu se jeví tři věci: válka, kapitalismus (měšťáctví) a Němci, a přestože se metaforická vyjádření často opakují, rozebereme každý z těchto (pro socialismus) nežádoucích jevů zvlášť.

Začněme válkou, která není nepřítelem v pravém slova smyslu, nicméně za nežádoucí jev ji považovat můžeme. K ní se váže poměrně stabilně napříč naší literaturou charakter tíhy, stanovme tedy metaforu VÁLKA JE ZÁTĚŽ/KÁMEN a doložme několikerou exemplifikací:

- […] to všechno dopadlo na děvčata naráz, v okamžiku, děsivě. (Fadějev 1960: 18)
- Ba, žádný člověk dějinách nemusel nést na bedrech tolik, kolik jsme nesli my, a vidíš, neklesli jsme. (Fadějev 1960: 314)
- Ať je válka sebetěžší a sebehroznější […] (Fadějev 1960: 11)

Běžně se setkáváme s metaforickým vyjádřením tíhy např. u nežádoucích emocí či jiných těžkostí, mezi něž, jak vidíme, tímto spadá i válka.

Na metafory mnohem bohatší je oblast kapitalismu, měšťáctví, vykořisťování a jevů s tím spojených. Obecně lze říct, že mluvíme o stavu, který předchází socialistické éře, pro různost pojmů tedy stanovme, že jako pojmu cílové domény budeme používat „starý svět“, protože adjektiva starý a nový se i v naší literatuře v tomto kontextu často objevují. Již jsme uvedli, že kapitalismus je soupeř socialismu, který je nutno porazit a zničit, a tomu odpovídají i další charakteristiky. Vzpomeňme na metaforu ČLOVĚK JE HMOTA a doplňme ji následujícími ukázkami:

- […] již tisíckrát z lidu vydřeli, co dnes prodělávají […] (Olbracht 1951: 84–85)
- […] tetičko Marfo, ať vás dřou jak dřou, přece vám toho ještě zůstalo dost […] (Fadějev 1960: 266)
- My jsme se žrali a oni s nás dřeli kůži… (Jilemnický 1950: 102)
- A to všechno jen proto, aby páni nahrabali. Jen z lidu dřít a nejraději řemeny za živa! (Majerová 1956: 100)

SSJČ definuje vydřít jako „dřením poškodit, opotřebovat“, čímž se kapitalismu, konkrétněji pánům, přisuzuje role toho, kdo tyto lidi dřením poškozuje, a poškozuje či ničí je i přesto, že jsou z pevného ocelového materiálu, čímž se ničivá síla kapitalismu umocňuje. Těžko zkonkretizovat ničivou sílu k metaforické konceptualizaci, vyjádřit to můžeme např. jako STARÝ SVĚT JE NIČIVÝ NÁSTROJ. Pokud se však podíváme např. na tento příklad:

- Hrůzy, kterými kapitalismus v rozkladu zavalil celý svět, ohrožují každého měrou vrchovatou. (Fučík 1953: 78)

můžeme tento nástroj zkonkretizovat jako kámen. Tato metafora vyzdvihuje kapitalismus především jako lidu škodlivý a ničivý nástroj.

Nyní se podívejme na tyto případy:

- Teď bylo jasno, proč tak těžce ochuravěla [šachta]. Teď se už vědělo, kdo ohlodával kořeny jejího dýmu. (Fučík 1951: 290)
- Mikroby smrtelné choroby šachet byly nalezeny. (Fučík 1951: 280)
- A snad právě v této cele jsem kdysi seděl proto, že jsem příliš jasně viděl následky zhoubné politiky českých měšťáků pro český národ. (Fučík 1953: 36)

Nutno nejdříve podotknout, že ne všechny příklady se bytostně týkají kapitalismu, v prvních dvou jde o jakousi kontrarevoluci, nicméně i tu lze jistě považovat za nežádoucí jev socialismu, proto i na základě nich postavme metaforu STARÝ SVĚT JE NEMOC. I tato metafora charakterizuje nepřítele jako ničivý jev, zde však můžeme zajít ještě dále, protože nemoc lze odstranit, tj. vyléčit. Lék na ni můžeme, nejspíš i musíme, hledat samozřejmě v socialismu. Zároveň ještě dodejme, že příklad s ohlodáváním kořenů nás opět vrací k rostlinné povaze socialismu a jeho lidí. K tomu ještě můžeme použít příklad:

- Zástupy se domnívaly, že vykořeňují poslední zbytky monarchie […] (Olbracht 1956: 83)

a již můžeme metaforu nemoci konkretizovat a ustavit metaforu STARÝ SVĚT JE PLEVEL. S tím se navíc setkáme také u Němců, o nich však níže.

Jako další konceptuální metafora kapitalismu se nabízí STARÝ SVĚT JE OTROKÁŘSTVÍ. To ho opět staví do nemilosrdné role, využívajíc člověka jako, jak napovídá metafora, otroka. To můžeme podepřít příklady:

- Šlo to pomalu a zapomínalo se na to v letech klidu, když dělníci jen pracovali a mlčeli, ale projevilo se to nenadále, když se začali poškubávat v neviditelných otěžích. (Majerová 1956: 118)
- Stalingrad – to je projev duchovní síly a historické moudrosti lidu osvobozeného z okovů kapitálu. (Fadějev 1960: 469)

K tomuto charakteru kapitalistů a měšťáků jako pánů využívajících prosté lidi pro vlastní obohacení navíc spadá i samotný pojem vykořisťování, popř. vykořisťovatel, SSČ tento děj totiž charakterizuje jako „bezohledně sobecky využít“.

Poslední výraznou metaforou této oblasti je metafora bestie či příšery. Přímo bestií je kapitalismus doslovně nazýván, i když u Němců je toto opět výraznější, nicméně je zde na místě povahu této příšery upřesnit, jak nám to nabízejí následující příklady:

- Aby mohla lépe vyssávat, namlouvá venkovským holkám takovéhle hovadiny. (Olbracht 1951: 42)
- A teď ho váš muž vyhodil na dlažbu, protože je už starý, zedřený, revmatický a chromý, a protože z něho už není co vyssát. (Olbracht 1951: 21)
- […] věděli, že je to nelítostný kulak-upír a zlý člověk. (Fadějev 1960: 253)

Zde je trochu obtížné určit cílovou doménu, jedná se o kulaky, tedy o bohaté rolníky, i o městské, taktéž bohaté pány, zobecněme to tedy na BOHATÝ ČLOVĚK JE UPÍR.

S tím se pojí i zajímavá orientační metafora. Je vidno, že bohatství, resp. materiální bohatství, není socialistickým režimem stavěno do výše, jak by to mohlo být v bezpříznakovém náhledu na svět, kde VÍCE PENĚZ JE LÉPE (tedy NAHOŘE). V naší socialistické literatuře se toto obrací a staví prostotu nahoru, bohatství dolů, jazykem konceptuální metafory platí, že PROSTÝ JE NAHOŘE, BOHATÝ JE DOLE.

Nyní se zaměřme na poslední a zároveň metaforicky velmi bohatou oblast nepřátel, a to v podobě Němců, přičemž velké množství a pestrost spočívají především v tom, že boji s německou armádou se věnují tři z osmi zkoumaných románů, tj. *Mladá garda*, *Příběh opravdového člověka* a *Vítr se vrací*. Obecně můžeme říct, že metaforická vyjádření spadají do tří zdrojových domén – zvěř, nástroje a rostliny.

Začněme tím nejrozšířenějším, tedy oblastí zvířat. Obecně lze stanovit metaforu NĚMEC JE ZVÍŘE, někdy dokonce až PŘÍŠERA/BESTIE. Mezi konkrétními zvířecími pojmenováváními se objevuje pes, plaz, prase či šváb. U toho je však potřeba zvážit spojitost se Švábskem, historickým německým územím, toto podporuje i fakt, že se i v naší literatuře objevuje toto jméno jako Šváb, tj. s velkým počátečním písmenem. Jestli už zde došlo k apelativizaci, nejsme schopni říct. Obecně jsou pak Němci také označováni opět jako bestie či potvory.

Zvířecí charakter doplňují a zvýrazňují také četná adjektiva, jejich vzhled je často spojen s chlupatým zjevem a barvami, jako je černá, šedivá či obecně tmavá. To se netýká jen vzhledu, tmavá barva je spojena i s pohledem na německou armádu, se vzduchem, v němž se objevují německá letadla, apod. Jejich zvířeckost je umocňována taky v případech, kde se vyskytují různá pojmenování částí typicky zvířecích těl – např. chřtán či drápy. S výskytem Němců, popř. německé armády, je často spojován řev, řádění nebo např. štěkot. Několikrát se setkáváme také s požíráním člověka či jeho součástí, v takových případech se v řadu jednotek objevují i pojmenování upír nebo kanibal. Pro shrnutí německého zvířecího charakteru uveďme pár příkladů:

- K zvláštní registraci na německém velitelství se dosud nehlásil ani jeden komunista a ani jeden komsomolec („To tak, abych jim sama vlezla do chřtánu – jen ať se zalknou sami," řekla babička Věra). (Fadějev 1960: 183)

- Štítila se ho, jak se u nás lidé štítí žab, ještěrek a mloků. (Fadějev 1960: 184)
- Rozryli to tam všechno jak prasata! (Fadějev 1960: 193)
- V očích těchto cikánů, které blízká fronta zahnala do drápů Němců […] (Jilemnický 1950: 162)
- A kdyby dostali Bezáka, na tom by si byli smlsli! (Jilemnický 1950: 131)
- […] uslyšela, jak se šílenou rychlostí blíží, sílí a narůstá řev padající pumy. (Fadějev 1960: 96)

Další četnou zdrojovou oblastí je také oblast nástrojů. Zde to můžeme generalizovat na tři – kámen, kleště a kladivo. Metafora NĚMEC / NĚMECKÁ ARMÁDA JE KÁMEN/ZÁTĚŽ vypadá podobně, jako když jsme výše psali o tíze války (a vzhledem k tomu, že válka v naší literatuře se většinou vede proti Němcům, dalo by se to považovat za jedno) či o kapitalistickém „dření“, např.:

- Cosi strašného se na nás valí […] (Fadějev 1960: 9)
- […] Švábi se valili k městu dvěma směry, […], a věru, pověst, která je předcházela, nemohla ani v nejmenším nadchnout nikoho, kdo se jim nesměl dostat do pazourů. (Jilemnický 1950: 131)
- Jeho mladistvá smělost, naivita, zápal, stěží potlačovaný přítomností německých vojáků […] (Fadějev 1960: 213)
- Věděli jsme: Němci chtějí z nás sedřít kůži […] (Jilemnický 1950: 18)

Metafora NĚMEC / NĚMECKÁ ARMÁDA JSOU KLEŠTĚ se projevuje především v pevném stisku, resp. „semknutí“ a metafora NĚMECKÁ ARMÁDA JE KLADIVO v síle úderu:

- […] Když stisknou naši obec se dvou stran… nevydržíme. (Jilemnický 1950: 231)
- Musíme zmírnit ten hrozný úder […] (Polevoj 1951: 168)

Již jsme zmiňovali potenciál Němce, popř. německé armády, jako plevelu, nyní toto tvrzení můžeme demonstrovat názorným citátem:

- Právě tak i Němci chtěli zapustit kořeny na našem poli, nassát se našimi šťávami, rozrůst se bujně na naší tučné půdě, zaclonit slunce a veliký pracovitý národ vytlačit z jeho polí, z jeho zahrad, zbavit ho všeho, vyssát a ujařmit, tak jako plevel zadusil tyto ubohé klásky, které už ztratily i podobu silného zdravého obilí. (Polevoj 1951: 250)

Toto budiž nám posledním doplněním naší rostlinné metafory.

K německé povaze bychom rádi zmínili ještě jednu věc, a to její pevnost. Ačkoliv se totiž v metaforických vyjádřeních objevovali silné údery, a ačkoliv jsme si nyní charakterizovali divoký a ničivý německý charakter, v porovnání s ruskou pevností se německá jeví jako zanedbatelná. Zatímco u sovětských lidí se často setkáváme s jejich nezlomností, německá armáda bývá rozprášena, proražena apod., vyjádřeno metaforicky, německou krví nekoluje ona pevná ocel, a proto z německých lidí nemůžou být nejen oceloví bojovníci, ale ani opravdoví vlastenci. Toto můžeme opět podložit několika příklady:

- Vypadalo to, jako kdybychom na frontě prorazili německý pancíř a pod ním byly jenom plevy a prázdno. Zařízli jsme se do nich jako nůž do másla… (Polevoj 1951: 223)
- Když se už všichni v dědině ukonejšili nadějemi, že jsou Němci nadobro rozprášeni […] (Jilemnický 1950: 240)
- Na štěstí tihle Němci neměli v sobě mnoho horké krve. Nedbali o zájmy vlasti – dozajista mysleli jen na svoji bezpečnost a na svůj bídný život. (Jilemnický 1950: 209)

Všechny tyto metafory mapující pojmovou oblast nepřátel ukazují, že ať už kapitalisti, či konkrétně Němci nebo bohatí páni byli vykreslováni jako ničivá vykořisťující síla, která je charakteristická pro celý „starý“ kapitalistický svět, jehož obyvatelé (páni, armáda, měšťáci, kapitalisti apod.) lze v důsledku vlastně vnímat jako armádu tohoto starého světa, kterou „nový“ socialistický svět musí na cestě za socialismem porazit a zničit, jinak se totiž člověk nezbaví svých okovů, které mu odpírají práva, jež mu nepopiratelně patří. Bojový charakter této nenávisti zároveň potlačuje jakoukoliv možnost míru, pokud tedy za mír nepovažujeme vymýcení starého světa. Přestože je to však děsivý, řádící nepřítel, není jeho materiál tak pevný, tak zušlechtěný ohněm a prací, aby dokázal čelit ocelovým úderům světa nového, není tedy obtížné ho zlomit, nebo dokonce rozdrtit na prach. Protože to opravdové tkví v sovětském, metaforou lze říct SOVĚTSKÝ JE OPRAVDOVÝ, k té nás totiž také vede román *Příběh opravdového člověka*.

6 Shrnutí

Na základě právě provedené analýzy můžeme konstatovat, že z hlediska konceptuálních metafor tato socialistická próza mapuje především oblast sovětského člověka (popř. lidu), socialistického režimu se všemi jeho náležitostmi, včetně cesty k němu, práce, role komunistické strany apod., a oblast nepřítele a „starého“ světa, z nějž tento přichází.

Lid si můžeme představit jako obrovskou, navzájem propojenou rostlinnou síť, která udržuje člověka v neustálém kolektivním spojení jak s jeho souputníky, tak s celým socialistickým systémem, kterému se díky této propojenosti dostává neotřesné stability, a tudíž síly. Samotný člověk je pak jakousi hmotou, která z hlediska celku vzhledem ke své povaze není jasně definovatelná a víceméně se ve prospěch celého kolektivu stává jako individualita bezvýznamnou. Na materiál hmoty sovětského člověka – na jeho charakter – lze nahlížet jako na ocel, tedy velmi pevný kov zušlechtěný ohněm, nezlomný a houževnatý. Život takového sovětského, popř. socialistického člověka vnímáme jako cestu, na níž musí dojít k revoluci, a to jak vnitřní (přeměna na ocel), tak vnější (svrhnutí starého řádu), a jejíž konečný cíl je zaslíbená země (příp. budova) socialismu, kterého lid dosáhne organizovaným budováním a neutuchajícím bojem. Tento boj je veden proti veškerému, co pochází ze „starého světa“, především proti kapitalismu, vykořisťování, měšťáctví apod., a co stojí v cestě k dosažení cíle. Tyto nepřátele lze přirovnat k plevelu, nemoci či např. k ničivým nástrojům, v konečném důsledku chtějí především ničit a využívat člověka k vlastnímu prospěchu. Je proto potřeba je v boji nejen porazit, ale zcela zničit. Se stranou jako průvodkyní, s pevným charakterem a ocelovou silou má však socialismus fyzickou i mravní převahu.

Co se týče distribuce nalezených metafor v jednotlivých knihách, lze jistě říci, že žádná z knih není generátorem všech metafor, je to dáno především tematicky. Tato témata jsme se v stručném shrnutí snažili u románů postihnout (viz výše). Jediná metafora, která se objevuje v různém rozsahu, nicméně ve všech románech, se týká nepřátel, ať už je jimi německá armáda, či např. vykořisťovatelé. Dalšími široce rozšířenými metaforami (tj. vyskytují se minimálně u pěti knih) jsou ty, které se týkají cesty k socialismu, rostlinného charakteru lidu, člověka jako hmoty či pevného materiálu této

hmoty. Rozšíření zbylých metafor víceméně závisí na tematickém zakotvení jednotlivých knih. Obecně lze říci že co do množství i pestrosti jsou na metafory nejchudší romány *Vítr se vrací*, *Reportáž psaná na oprátce* a *V zemi, kde zítra již znamená včera* (ačkoliv poslední jmenovaný je bohatým generátorem metafor týkajících se budování a socialistického soutěžení). Absenci metaforického jazyka u těchto knih si lze částečně vysvětlit jejich reportážním charakterem. Ve zbylých románech je záběr větší i pestřejší. Některé romány jsou zase dominujícími distributory konkrétní metafory – např. metafora nepřítele nejčastěji pochází z *Mladé gard*y, *Anny proletářky* a *Sirény*. *Mladá garda* je rovněž bohatá na metaforu člověka jako rostliny, *Anna proletářka* na metafory týkající se revoluce. Jak jsme již zmínili, reportáž *V zemi, kde zítra již znamená včera* je velkým distributorem metafor o budování socialismu a socialistickém soutěžení. Romány *Jak se kalila ocel* a *Příběh opravdového člověka* pak zase metafor týkajících se charakteru.

7 Závěr

Tato práce měla za cíl zjistit, jakým způsobem probíhá ideologická manipulace na literární, příběhové rovině. Literatura, kterou socialistický režim předkládal jako žádoucí a jejíž hrdiny stavěl na piedestal jako hodné následování, se totiž po převratu stává novou mocenskou zbraní. My jsme si jako jednotku této moci zvolili konceptuální metaforu, jak ji chápou Lakoff a Johnson ve své knize *Metafory, kterými žijeme*. Tyto metafory získávají v kontextu tvorby nové ideologie moc definovat novou skutečnost (viz Lakoff–Johnson 2014). Tato definovaná skutečnost, jak ji spatřujeme v knihách povinných pro získání Fučíkova odznaku, charakterizuje život jako cestu k socialismu, k cíli, který musíme vybojovat a vybudovat. Na této cestě stojí lid jako jednolitá kolektivní hmota, zastírající důležitost individuality, která zároveň tvoří systémovou síť spojující všechny lidi i ideje do propojeného, pevného celku, což zase vylučuje možnost soukromého života. Strana, či dokonce celý Sovětský svaz je vnímán jako vychovatel, průvodce nebo matka, jejíž konání je vždy ospravedlňováno s vidinou blaha pro celek. V cestě k zemi zaslíbené stojí kapitalismus, válka, vykořisťování, a ty je pro dosažení kýžené svobody člověka potřeba zcela zničit, jako to děláme s plevelem či chorobami. Ačkoliv metaforickou distribuci zkoumaných románů nelze hodnotit jako rovnoměrnou, tedy že ne všechny metafory se objevují ve všech knihách a zároveň žádná kniha není distributorem všech excerpovaných metafor, jako celek tvoří tato literatura a její metafory téměř komplexní obraz nové socialistické skutečnosti, což jen potvrzuje fakt, že tato kanonizovaná literatura byla zřejmě při sestavování požadavků k získání odznaku pečlivě zvážena, ačkoliv z toho nemůžeme usuzovat vědomou intenci.

8 Primární a sekundární literatura

Primární literatura

FADĚJEV, Alexandr

1960 *Mladá garda*. Praha: Mladá fronta, nakladatelství ČSM

FUČÍK, Julius

1953 *Reportáž psaná na oprátce*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění

FUČÍK, Julius

1951 *V zemi, kde zítra již znamená včera*. Praha: Svoboda

JILEMNICKÝ, Petr

1951 *Vítr se vrací*. Praha: Svoboda

MAJEROVÁ, Marie

1956 *Siréna*. Praha: Československý spisovatel

OLBRACHT, Ivan

1951 *Anna proletářka*. Praha: Orbis

POLEVOJ, Boris

1951 *Příběh opravdového člověka*. Praha: Svoboda

OSTROVSKIJ, Nikolaj A.

1951 *Jak se kalila ocel*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy

Sekundární literatura / dobové metodické příručky

1977 Čtenářský odznak SSM I. stupně: Metodický materiál ke knihám. Praha: Ideologické oddělení ÚV SSM

1950 Jak získám Fučíkův odznak? Praha: Sekr. ústř. výb. ČSM

FUČÍKOVÁ, Gusta

1953 Odkaz Julia Fučíka. In *Za masové rozšíření Fučíkova odznaku*. Praha: Mladá fronta, nakladatelství ČSM; s. 2–12

HRYCH, Ervín (ed.)

1953 *Za masové rozšíření Fučíkova odznaku*. Praha: Mladá fronta, nakladatelství ČSM

HRYCH, Ervín (ed.)

1951 *O Juliu Fučíkovi.* Praha: Mladá fronta, nakladatelství ČSM

KNĚZEK, Libor

1951 *O Petru Jilemnickém*. Praha: Mladá fronta, nakladatelství ČSM

NEUMANN, Stanislav – JELÍNEK, Antonín

1951 *O Mladé gardě A. Fadějeva*. Praha: Mladá fronta, nakladatelství ČSM

PÍŠA, Antonín Matěj

1952 Siréna. In *Marie Majerová: Na pomoc čtenářským kroužkům ČSM*. Praha: Mladá fronta, nakladatelství ČSM

UHLÍK, Matěj

1951 *O práci čtenářského kroužku*. Praha: Mladá fronta, nakladatelství ČSM

Sekundární literatura / dobová periodika

IVANOV, Miroslav

1958 Zamyšlení nad Fučíkovým odznakem: máme málo co dohánět? *Mladá fronta*, roč. 14, 1958, č. 65, s. 5

1950 Levné vydání knih Fučíkova odznaku. *Mladá fronta*, roč. 6, č. 238, s. 8

1950 Nejlepší přítel a pomocník komsomolc*ů. Mladá fronta*, roč. 6, č. 79, s. 8

1952 Nové podmínky Fučíkova odznaku. *Mladá fronta*, roč. 8, č. 212, s. 9

Sekundární literatura

BAUER, Michal

2003 *Ideologie a paměť. Literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*. Jinočany: H&H

BAUER, Michal

2009 *Souvislosti labyrintu. Kodifikace ideologicko-estetické normy v české literatuře 50. let 20. století*. Praha: Akropolis

GOATLY, Andrew

2007 *Wahing the Brain. Metaphor and Hidden Ideology*. Amsterdam: Benjamins

KÖVECSES, Zoltán

2010 *Metaphor. A Practical Introduction*. New York: Oxford University Press

LAKOFF, George – JOHNSON, Mark

2014 *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host

SARBIN, Theodore R.

1986 *Narrative Psychology. The Storied Nature of Human Conduct*. Westport: Praeger

SCHMARC, Vít

2017 *Země lyr a ocele. Subjekty, ideologie, modely, mýty a rituály v kultuře českého stalinismu*. Praha: Nakladatelství Academia

SKALICKÝ, David

2014 Daleko k nevinnosti: Jazyk literatura a moc. In: D. Skalický, M. Bauer, Z. Brdek, V. Papoušek (Eds.): *Jazyky reprezentace*. Praha: Akropolis; s. 13–26

TURNER, Mark

2005 *Literární mysl. O původu myšlení a jazyka*. Brno: Host

Sekundární literatura / on-line zdroje

Julius Fučík (1903–1943) a jeho Reportáž psaná na oprátce. *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. [cit. 2018-05-03]. Dostupné z: https://www.ustrcr.cz/uvod/antologie-ideologickych-textu/julius-fucik-1903-1943-a-jeho-reportaz-psana-na-opratce/